

adw. dr Piotr Sobański LL.M. (Zielona Góra)
Uniwersytet Zielonogórski
piotr.sobanski@adwokatura.pl

Kwestia możliwości stosowania przepisu art. 357(1) § 1 KC w obliczu epidemii koronawirusa SARS-CoV-2

1. Uwagi wstępne

Epidemia koronawirusa SARS-CoV-2, wywołującego chorobę COVID-19, dotkliwie wpłynęła na polską gospodarkę, doprowadzając do spadku obrotów i zapaści finansowej wielu podmiotów, pogarszając zarazem sytuację majątkową konsumentów. Epidemia jest bezsprzecznie siłą wyższą, mającą przełożenie na wykonywanie zawartych wcześniej umów cywilnoprawnych. W tym kontekście epidemię należy odróżnić od przypadków zwykłego ryzyka kontraktowego, które strony powinny zawsze brać pod uwagę przy zawieraniu umowy.

Artykuł ma na celu przedstawienie możliwości złagodzenia w zaistniałej sytuacji obowiązującej na gruncie prawa cywilnego zasady *pacta sunt servanda*, gdy jedna ze stron umowy nie wyrazi chęci przystąpienia do renegotjacji warunków umowy lub gdy z efektów przeprowadzonych renegotjacji nie będą zadowolone obie strony, a tym samym treść umowy nie zostanie ostatecznie zmodyfikowana, względnie gdy umowa nie zostanie rozwiązana.

2. Charakter klauzuli *rebus sic stantibus*

W art. 357(1) § 1 KC została zawarta klauzula *rebus sic stantibus*. To unormowanie zostało wprowadzone do Kodeksu Cywilnego nowelą z dnia 28 lipca 1990 r. Zgodnie z art. 357(1) § 1 KC, jeżeli z powodu nadzwyczajnej zmiany stosunków spełnienie świadczenia byłoby połączone z nadmiernymi trudnościami albo groziłoby jednej ze stron rażąca stratą, czego strony nie przewidywały przy zawarciu umowy, sąd może po rozważeniu interesów stron, zgodnie z zasadami współżycia społecznego, oznaczyć sposób wykonania zobowiązania, wysokość świadczenia lub nawet orzec o rozwiązaniu umowy (§ 1 zd. 1). Rozwiązując umowę sąd może w miarę potrzeby orzec o rozliczeniach stron, kierując się zasadami określonymi w zdaniu poprzedzającym (§ 1 zd. 2).

Klauzulę *rebus sic stantibus* należy postrzegać jako uzupełnienie zasady *pacta sunt servanda*. Jej celem jest ochrona umowy przed zdarzeniami, których strony nie brały pod uwagę przy jej zawieraniu¹. Modyfikacja sposobu wykonania umownego zobowiązania może zasadniczo nastąpić za zgodą obu stron. To samo odnosi się do rozwiązania umowy. Istnieją różne poglądy co do tego, czy art. 357(1) § 1 KC potwierdza zasadę *pacta sunt servanda*, mającą zagwarantować pewność obrotu cywilnoprawnego i stabilizację stosunków zobowiązaniowych, czy też klauzula *rebus sic stantibus* jest wyjątkiem od zasady *pacta sunt servanda*². Niezależnie jednak od oceny wprowadzenia do Kodeksu Cywilnego omawianej klauzuli, należy podkreślić, że nie zawsze uzasadnione jest

1 P. Nazaruk, *Komentarz do art. 357 (1) KC* (<https://sip.lex.pl/#/commentary/587804610/602050>) [data dostępu: 31 marca 2020 r.].

2 Szerzej: B. Fuchs, *Komentarz do art. 357(1) KC* (<https://sip.lex.pl/#/commentary/587770067/567507>) [data dostępu: 31 marca 2020 r.].

restrykcyjne stosowanie zasady *pacta sunt servanda*, gdyż prowadziłyby to niejednokrotnie do skutku rażąco krzywdzącego jedną ze stron zawartej umowy³.

W art. 358(1) KC została unormowana zasada nominalizmu⁴. Z drugiej strony w art. 358(1) KC wprowadzono możliwość dokonania przez sąd w wyjątkowych przypadkach waloryzacji, będącej instrumentem prawnym łagodzącym skutki obowiązywania zasady nominalizmu⁵. *Ratio legis* art. 358(1) § 3 KC było dążenie do złagodzenia skutków inflacji w Polsce i przywrócenia wartości ekonomicznej waluty⁶.

Klauzula generalna *rebus sic stantibus*, o której mowa w art. 357(1) § 1 KC, a także możliwość waloryzacji sądowej świadczenia pieniężnego w oparciu o art. 358(1) KC są ogólnymi unormowaniami, które wywierają istotny wpływ na stosunki gospodarcze. Art. 357(1) § 1 KC i art. 358(1) KC należą do grupy przepisów prawa cywilnego, w oparciu o które zmiana lub ustanie stosunku cywilnoprawnego zależą od oceny zachowania podmiotu z punktu widzenia poszanowania zasad współżycia społecznego⁷.

Należy mieć przy tym na uwadze, że zarówno waloryzacji sądowej na podstawie art. 358(1) KC, jak i zastosowania instytucji przewidzianej w art. 357(1) § 1 KC, dokonuje się na żądanie strony, nigdy z urzędu⁸. Żądanie zastosowania przez sąd klauzuli *rebus sic stantibus* należy traktować, jako swoiste normatywne prawo podmiotowe. Nie ma przy tym znaczenia, czy o zastosowanie klauzuli wnosi dłużnik, czy wierzyciel, co w praktyce zdarza się rzadziej⁹.

3. Przesłanki stosowania przepisu art. 357(1) § 1 KC

Stosowanie klauzuli *rebus sic stantibus* jest uzależnione od spełnienia następujących warunków. Źródłem powstania zobowiązania musi być umowa. Zmiana stosunków pomiędzy stronami umowy powinna mieć charakter nadzwyczajny, a przy tym nieść za sobą nadmierną trudność w spełnieniu świadczenia lub grozić jednej ze stron rażącą stratą, czego strony nie przewidywały w chwili zawarcia umowy. Ponadto między nadzwyczajną zmianą stosunków a nadmierną trudnością lub groźbą rażącej straty musi

3 T. Wiśniewski, *Komentarz do art. 357(1) KC* (<https://sip.lex.pl/#/commentary/587754659/552099>) [data dostępu: 31 marca 2020 r.].

4 Art. 358 (1) KC brzmi następująco:

„§ 1 Jeżeli przedmiotem zobowiązania od chwili jego powstania jest suma pieniężna, spełnienie świadczenia następuje przez zapłatę sumy nominalnej, chyba że przepisy szczególne stanowią inaczej.

§ 2 Strony mogą zastrzec w umowie, że wysokość świadczenia pieniężnego zostanie ustalona według innego niż pieniądź miernika wartości.

§ 3 W razie istotnej zmiany siły nabywczej pieniądza po powstaniu zobowiązania, sąd może po rozważeniu interesów stron, zgodnie z zasadami współżycia społecznego, zmienić wysokość lub sposób spełnienia świadczenia pieniężnego, chociażby były ustalone w orzeczeniu lub umowie.

§ 4 Z żądaniem zmiany wysokości lub sposobu spełnienia świadczenia pieniężnego nie może wystąpić strona prowadząca przedsiębiorstwo, jeżeli świadczenie pozostaje w związku z prowadzeniem tego przedsiębiorstwa.

§ 5 Przepisy § 2 i 3 nie uchybiają przepisom regulującym wysokość cen i innych świadczeń pieniężnych”.

5 P. Nazaruk, *Komentarz do art. 358(1) KC* (<https://sip.lex.pl/#/commentary/587804612/602052>) [data dostępu: 31 marca 2020 r.].

6 B. Fuchs, *Komentarz do art. 358(1) KC* (<https://sip.lex.pl/#/commentary/587770069/567509>) [data dostępu: 31 marca 2020 r.].

7 Szerzej: W. J. Katner, *Słuszność jako klauzula generalna w kodeksie cywilnym w orzecznictwie Sądu Najwyższego*, Białostockie Studia Prawnicze 2014, Zeszyt 17, s. 121 i n.

8 T. Wiśniewski, *Komentarz do art. 358(1) KC* (<https://sip.lex.pl/#/commentary/587754661/552101>) [data dostępu: 31 marca 2020 r.].

9 *Idem*, *Komentarz do art. 357(1) KC...*

zachodzić związek przyczynowy¹⁰.

Z treści art. 357(1) § 1 KC wynika wprost, że klauzula *rebus sic stantibus* ma zastosowanie do wszystkich rodzajów umów¹¹. Ma to niebagatelne znaczenie dla eliminowania następstw epidemii wirusa SARS-CoV-2, które dotyczą istniejących zobowiązań umownych.

Nadzwyczajną zmianą stosunków jest stan rzeczy, który zdarza się rzadko, jest niezwykle, niebywały¹². Nadzwyczajna zmiana stosunków dotyczy stosunków społecznych i gospodarczych, które mają powszechny charakter¹³. Potraktowanie epidemii wirusa SARS-CoV-2 jako powszechnej i nadzwyczajnej zmiany stosunków w rozumieniu art. 357(1) § 1 KC jest bezsporne. Na marginesie warto zauważyć, że reakcja polskiego rządu na pojawienie się pierwszych zakażeń w Polsce była błyskawiczna. Dnia 13 marca 2020 r. zostało wydane Rozporządzenie Ministra Zdrowia w sprawie ogłoszenia na obszarze Rzeczypospolitej Polskiej stanu zagrożenia epidemicznego¹⁴, a dnia 20 marca 2020 r. – Rozporządzenie Ministra Zdrowia z dnia 20 marca 2020 r. w sprawie ogłoszenia na obszarze Rzeczypospolitej Polskiej stanu epidemii¹⁵.

Nadmierna trudność świadczenia lub zagrożenie rażąca stratą, o których mowa w art. 357(1) § 1 KC jest następstwem nadzwyczajnej zmiany stosunków. Z treści art. 357(1) § 1 KC należy wnioskować, że spełnienie świadczenia powinno być w ogóle możliwe¹⁶. W przeciwnym razie wchodzi w grę zastosowanie przepisów odnoszących się do niemożliwości świadczenia¹⁷.

Nadmierne trudności świadczenia mogą być natury gospodarczej lub technicznej. Mogą one dotyczyć zarówno dłużnika, jak i wierzyciela, co jest wyrazem realizacji zasady równej ochrony interesów obu stron umowy¹⁸. Nie chodzi tu o aspekt majątkowy, ponieważ związany jest on z pojęciem rażącej straty¹⁹.

Zagrożenie rażąca stratą nie musi być związane z ewentualnym wzbogaceniem kontrahenta, co jednak często zdarza się w praktyce. Zagrożenie rażąca stratą może dotyczyć zarówno dłużnika, jak i wierzyciela, jednak w razie umowy wzajemnej wierzyciel z reguły występuje w roli dłużnika wzajemnego. Strata, o której mowa w art. 357(1) § 1 KC, powinna być „rażąca”, a tym samym zdecydowanie ponadprzeciętna²⁰.

Do zastosowania instytucji określonej w art. 357(1) KC wystarczające, a zarazem konieczne jest, aby strony nie brały uprzednio pod uwagę wpływu nadzwyczajnej zmiany stosunków na zobowiązanie. Niezbędne jest wykazanie, że strony w chwili zawarcia umowy nie przewidywały określonych następstw zmiany stosunków²¹. Przewidywalność zmiany stosunków należy oceniać w sensie obiektywnym²².

Warto mieć przy tym na uwadze, że w przypadku zawierania umowy w anormalnych warunkach, gdy strony liczyły na ustabilizowanie stosunków przy wykonaniu

10 P. Nazaruk, *Komentarz do art. 357 (1) KC...*; T. Wiśniewski, *Komentarz do art. 357(1) KC...*

11 T. Wiśniewski, *Komentarz do art. 357(1) KC...*

12 M. Mariański, J. J. Zięty, *Zasada słuszności wobec praktyki obrotu wybranymi formami instrumentów finansowych*, *Studia Prawnoustrojowe* 2015, Nr 30, s. 138.

13 P. Nazaruk, *Komentarz do art. 357 (1) KC...*

14 Dz. U. z 2020 r. poz. 433.

15 Dz. U. z 2020 r. poz. 491.

16 P. Nazaruk, *Komentarz do art. 357 (1) KC...*

17 T. Wiśniewski, *Komentarz do art. 357(1) KC...*

18 Szerzej: B. Fuchs, *Komentarz do art. 357(1) KC...*

19 P. Nazaruk, *Komentarz do art. 357 (1) KC...*; T. Wiśniewski, *Komentarz do art. 357(1) KC...*

20 T. Wiśniewski, *Komentarz do art. 357(1) KC...*

21 *Ibidem*.

22 M. Mariański, J. J. Zięty, *op. cit.*, s. 138.

umowy, a stan taki nie nastąpił, strony nie mogą skutecznie powoływać się na przepis art. 357(1) § 1 KPC²³.

Pogorszenie sytuacji ekonomicznej lub nadzwyczajna zmiana sytuacji życiowej strony umowy, które nie mają swojej przyczyny w nadzwyczajnej zmianie stosunków społecznych i gospodarczych, wykluczają możliwość powoływania się na przepis art. 357(1) § 1 KPC. Ta okoliczność ma istotne znaczenie dla oceny zastosowania klauzuli *rebus sic stantibus* w danej sprawie będącej przedmiotem rozpoznania sądu²⁴.

Jeżeli w określonych okolicznościach zajdzie celowość zastosowania instytucji, o której mowa w art. 357(1) § 1 KC, sąd będzie mógł skorygować lub rozwiązać umowę. Za każdym razem orzeczenie sądu ma charakter konstytutywny. Interwencja sądu nie może jednak polegać na ukształtowaniu całkiem nowego stosunku zobowiązaniowego²⁵.

Zaistnienie przytoczonych przesłanek art. 357(1) § 1 KC nie przesądza automatycznie o tym, że sąd skoryguje bądź rozwiąże umowę, gdyż tego rodzaju konkluzji sprzeciwia się zawarta w art. 357(1) § 1 zd. 1 KC fraza „sąd może”. Należy też podkreślić, że rozstrzygnięcie sądu wymaga uprzedniego rozważenia danej sytuacji w kontekście zasad współżycia społecznego oraz interesów stron²⁶.

4. Uwagi końcowe

W obliczu epidemii koronawirusa SARS-CoV-2 restrykcyjne stosowanie zasady *pacta sunt servanda* może w poszczególnych przypadkach zostać uznane za nieuzasadnione. Na skutek niechęci strony do renegotjacji warunków umowy istnieje prawdopodobieństwo, że druga strona nie wykona wynikającego z umowy zobowiązania w żaden sposób. Aby uniknąć takich sytuacji, do Kodeksu Cywilnego została uprzednio wprowadzona instytucja *rebus sic stantibus*. Jeszcze raz trzeba podkreślić, że klauzula *rebus sic stantibus* ma zastosowanie do wszystkich rodzajów umów.

Należy mieć na uwadze, że dotychczasowe, bogate orzecznictwo sądów odnoszące się do art. 357(1) § 1 KC nie musi być adekwatne do oceny zastosowania w odniesieniu do konkretnych przypadków instytucji *rebus sic stantibus* w obliczu epidemii, jako niespotykanej wcześniej siły wyższej, która rujnuje całą polską gospodarkę. Jednocześnie trudno przewidzieć, jaki wpływ na możliwość skutecznego powoływania się w poszczególnych przypadkach na klauzulę *rebus sic stantibus* będą miały dobrodziejstwa zawarte w podpisanej przez Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej w dniu dzisiejszym, tj. dnia 31 marca 2020 r., tzw. Tarczy Antykryzysowej, które odnoszą się do danych beneficjentów, chcących skorzystać z przepisu art. 357(1) § 1 KC.

Odnosząc się do relacji klauzuli *rebus sic stantibus* z uregulowaniami zawartymi w Tarczy Antykryzysowej, warto też mieć na uwadze, że o ile rozwiązując umowę sąd może na podstawie art. 357(1) § 1 zd. 2 KC w miarę potrzeby orzec o rozliczeniach stron, kierując się zasadami określonymi w art. 357(1) § 1 zd. 1 KC, to z treści art. 357(1) § 1 KC nie wynika, co kryje się pod pojęciem rozliczeń stron²⁷. Ponadto pojęcie „w miarę potrzeby” nie zostało zdefiniowane ustawowo. Trudno też przewidzieć, w jaki sposób sąd dokona modyfikacji istniejącej umowy, gdy zdecyduje się na ten wariant.

23 P. Nazaruk, *Komentarz do art. 357 (1) KC...*

24 *Ibidem*.

25 T. Wiśniewski, *Komentarz do art. 357(1) KC...*

26 Szerzej: *Ibidem*.

27 Por. M. Mariański, J. J. Zięty, *op. cit.*, s. 139.

Streszczenie:

W artykule została przedstawiona kwestia możliwości skorzystania przez strony umowy cywilnoprawnej z klauzuli *rebus sic stantibus*, tj. sądowego oznaczenia sposobu wykonania zobowiązania, dokonania zmiany wysokości świadczenia lub orzeczenia o rozwiązaniu umowy. Możliwość skorzystania z instytucji uregulowanej w art. 357(1) § 1 KC jest dziś szczególnie istotna z uwagi na konsekwencje epidemii koronawirusa SARS-CoV-2.

Słowa kluczowe:

SARS-CoV-2, COVID-19, *rebus sic stantibus*, koronawirus, epidemia, pandemia, kodeks cywilny, nadzwyczajna zmiana stosunków, umowa, zobowiązania umowne.

**The issue of possibility of applying Article 357(1) § 1 of the Polish Civil Code
in the face of SARS-CoV-2 epidemic**

Abstract:

The paper focuses on the aspects of applying Article 357(1) § 1 of the Polish Civil Code in the face of SARS-CoV-2 epidemic. The ongoing epidemic of coronavirus 2019 (COVID 19) has led to severe economic disruption. The economic implications of the outbreak cause difficulties of respecting the contracts. The so-called *rebus sic stantibus* clause is governed by the article 357(1) of the Polish Civil Code. The clause treats about the substantial change of circumstances of the obligations of the contracts. The clause enables the court to change the obligations or to terminate the contracts.

Key words:

SARS-CoV-2, COVID-19, *rebus sic stantibus*, coronavirus, contract law, Polish Civil Code, epidemic, pandemic, outbreak

Literatura:

Fuchs B., *Komentarz do art. 357(1) KC* (<https://sip.lex.pl/#/commentary/587770067/567507>) [data dostępu: 31 marca 2020 r.].

Fuchs B., *Komentarz do art. 358(1) KC* (<https://sip.lex.pl/#/commentary/587770069/567509>) [data dostępu: 31 marca 2020 r.].

Katner W. J., *Słuszność jako klauzula generalna w kodeksie cywilnym w orzecznictwie Sądu Najwyższego*, Białostockie Studia Prawnicze 2014, Zeszyt 17, s. 119-135.

Mariański M., Zięty J. J., *Zasada słuszności wobec praktyki obrotu wybranymi formami instrumentów finansowych*, Studia Prawnoustrojowe 2015, Nr 30, s. 133-141.

Nazaruk P., *Komentarz do art. 357 (1) KC* (<https://sip.lex.pl/#/commentary/587804610/602050>) [data dostępu: 31 marca 2020 r.].

Nazaruk P., *Komentarz do art. 358(1) KC* (<https://sip.lex.pl/#/commentary/587804612/602052>) [data dostępu: 31 marca 2020 r.].

Wiśniewski T., *Komentarz do art. 357(1) KC* (<https://sip.lex.pl/#/commentary/587754659/552099>) [data dostępu: 31 marca 2020 r.].

Wiśniewski T., *Komentarz do art. 358(1) KC* (<https://sip.lex.pl/#/commentary/587754661/552101>) [data dostępu: 31 marca 2020 r.].